

Αντιλήψεις μαθητών της Ε΄ δημοτικού για την έννοια της αναπηρίας Μία πιλοτική έρευνα δράσης

Καραμητόπουλος Θεόδωρος

Εκπαιδευτικός Π.Ε.70

Μ.Δ.Ε. στις Επιστήμες της Αγωγής, Μ.Δ.Ε. στην Ειδική Αγωγή
t.kar@live.com

Περίληψη

Στην εργασία διερευνώνται οι αντιλήψεις 14 μαθητών της Ε΄ τάξης του δημοτικού σχολείου για την έννοια της αναπηρίας. Οι μαθητές συμπλήρωσαν σχετικό φύλλο εργασίας 5 ερωτήσεων (4 ανοιχτού & 1 κλειστού τύπου), οι οποίες αφορούσαν επιμέρους διαστάσεις της αναπηρίας στο πλαίσιο της Ευέλικτης Ζώνης. Η ανάλυση των μαθητικών απαντήσεων της πιλοτικής έρευνας δράσης ανέδειξε πως οι μαθητές νοηματοδοτούν την αναπηρία ως σωματική βλάβη και «πρόβλημα», εκφράζοντας απόψεις του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος στο πλαίσιο του ιατρικού-ατομικού μοντέλου προσέγγισης του όρου. Οι μαθητές είναι σχετικά ενημερωμένοι για τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρίες, τις οποίες θεωρούν περισσότερες από των άλλων ανθρώπων. Οι περισσότεροι έχουν εμπειρίες με ανάπηρα άτομα, γεγονός που επηρεάζει τη διατύπωση θετικών απαντήσεων ως προς τη σύναψη φιλικών σχέσεων μαζί τους. Ωστόσο, οι περισσότεροι θα έκαναν παρέα με ένα ανάπηρο άτομο για λόγους αλληλεγγύης και «φιλόανθρωπης αγάπης».

Λέξεις-Κλειδιά: αντιλήψεις μαθητών, αναπηρία, δημοτικό σχολείο

Εισαγωγή

Η διερεύνηση των αντιλήψεων των τυπικά αναπτυσσόμενων μαθητών για την έννοια της αναπηρίας καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική από τη στιγμή που αποτελούν καθοριστικό παράγοντα για την επιτυχία της ένταξης σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα (Ζαλίδου, 2013· Λουάρη, 2016). Στην παρούσα εργασία, με τον όρο «αντίληψη» νοείται η άποψη που έχει διαμορφώσει το άτομο για ένα θέμα/φαινόμενο, καθώς και η τοποθέτησή του απέναντι σε αυτό (Μπαμπινιώτης, 1998). Από τον ορισμό προκύπτει ότι οι διαμορφωμένες αντιλήψεις των ατόμων αποτελούν βασικό παράγοντα όσον αφορά την αντιμετώπιση του κοινωνικού περιβάλλοντός τους. Η μελέτη των μαθητικών αντιλήψεων αποκτά αυξημένη σημασία στο πλαίσιο της σχολικής τάξης, η οποία αποτελεί διακριτό κοινωνικό σύστημα που απαρτίζεται από ένα μοναδικό πλέγμα σχέσεων (Μπίκος, 2004).

Η μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας οδήγησε στη διαπίστωση πως η έρευνα για τις αντιλήψεις μαθητών του δημοτικού σχολείου για την αναπηρία σε εθνικό επίπεδο είναι σχετικά περιορισμένη. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένες έρευνες που επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στη διερεύνηση απόψεων μαθητών για την ένταξη μαθητών με αναπηρίες στο γενικό σχολείο. Στην έρευνα της Βοζίκη (2005) με δείγμα μαθητές δημοτικού και γυμνασίου από σχολεία της Ελλάδας και της Αυστρίας

υπογραμμίζεται πως οι πρώτοι δεν είναι το ίδιο ενημερωμένοι για θέματα της ζωής των ατόμων με αναπηρία όσο οι δεύτεροι. Το εν λόγω εύρημα αναδεικνύει μία μειονεκτική θέση της χώρας και του εκπαιδευτικού συστήματος σχετικά με την ενημέρωση του μαθητικού πληθυσμού για την αναπηρία συγκριτικά με την κεντροευρωπαϊκή χώρα.

Οι Kalyva & Agaliotis (2009) πραγματοποίησαν έρευνα με ερωτηματολόγιο με δείγμα 60 μαθητές τυπικής ανάπτυξης, οι μισοί από τους οποίους είχαν εμπειρίες με ένα μαθητή με σωματική αναπηρία. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων ανέδειξε πως οι μαθητές με σχετική εμπειρία κατανοούν σε μεγαλύτερο βαθμό τα προβλήματα συναισθηματικού και κοινωνικού χαρακτήρα που συνεπάγεται η ύπαρξη της αναπηρίας σε σχέση με εκείνους που στερούνταν ανάλογο βιώματος. Οι τελευταίοι έρχονται αντιμέτωποι με μία άγνωστη κατάσταση, η οποία ενέχει φόβο και ανησυχία. Τα αρνητικά αυτά συναισθήματα είναι πιθανό να οδηγήσουν τους μαθητές δίχως εμπειρίες με σωματικά ανάπηρα άτομα στην υιοθέτηση αρνητικότερων απόψεων για την ένταξη τους. Η απουσία εμπειρίας και οι αντιλήψεις του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος αναδεικνύονται σημαντικοί παράγοντες στη διαμόρφωση στερεοτύπων-απλοποιημένων αξιολογικών εικόνων για την ομάδα των αναπήρων (Hogg & Vaughan, 2010).

Η Ζαλίδου (2013) διερεύνησε με ερωτηματολόγιο τις αντιλήψεις 125 μαθητών των τριών μεγαλύτερων τάξεων του δημοτικού για την αναπηρία γενικά, αλλά και για επιμέρους κατηγορίες της ειδικότερα. Και αυτή η έρευνα ανέδειξε θετικές απόψεις μαθητών προϋπάρχουσα σχετική εμπειρία για την αναπηρία. Επίσης, ομοίως με την έρευνα της Βοζίκη (2005), ανέδειξε πως οι συμμετέχοντες μαθητές διαθέτουν γνώσεις γύρω από τους περιορισμούς στη ζωή των ατόμων με αναπηρία.

Οι Soulis et al. (2016) σε έρευνά τους με ερωτηματολόγιο για τις αντιλήψεις 2683 μαθητών δημοτικού σχολείου του Νομού Τρικάλων σχετικά με την ένταξη, διαπίστωσαν ότι η πλειοψηφία των τυπικά αναπτυσσόμενων μαθητών εκφράζουν θετικές απόψεις για τους συμμαθητές τους με αναπηρίες. Ωστόσο, οι περισσότεροι θεωρούν ότι μαθητές με αναπηρίες πρέπει να τοποθετούνται σε τμήματα ένταξης ή ειδικά σχολεία και όχι σε γενικές τάξεις. Επίσης, θεωρούν πως οι μαθητές με αναπηρίες δεν θέλουν να είναι μόνοι τους, αλλά επιθυμούν τη συντροφιά ατόμων με όμοια χαρακτηριστικά και όχι με τυπικά αναπτυσσόμενους μαθητές. Στην έρευνα διαπιστώθηκε πως η διαμόρφωση των μαθητικών απόψεων επηρεάζεται από παράγοντες όπως η ηλικία, η οικογένεια και η προηγούμενη εμπειρία με άτομα με αναπηρίες, η ύπαρξη της οποίας συμβάλλει στη διαμόρφωση θετικότερων στάσεων απέναντι στα ανάπηρα άτομα. Τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό με την έρευνα των Kalyva & Agaliotis (2009), η οποία παρουσιάστηκε παραπάνω.

Παρά την αυξητική τάση της διατύπωσης θετικών κρίσεων από τους μαθητές χωρίς αναπηρία, αυτή δεν είναι δεδομένη, καθώς έρευνα έχει αναδείξει πως μαθητές δημοτικού δεν έδειξαν πρόθυμοι να αλληλεπιδράσουν με μαθητές με αναπηρίες, παρά

το ότι είχαν αρκετές γνώσεις γύρω από την αναπηρία (Magiatti, Dockrell & Logotheti, 2002). Ωστόσο, κοινό σημείο στις παραπάνω έρευνες που αναφέρονται στο ελληνικό εθνικό πλαίσιο αποτελεί η προοδευτικά καλύτερη ενημέρωσή τους για την αναπηρία με την απόκτηση σχετικών εμπειριών να παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση στάσεων και απόψεων εντός του τυπικά αναπτυσσόμενου μαθητικού πληθυσμού.

Με βάση το παραπάνω πλαίσιο, υλοποιήθηκε μία πιλοτική έρευνα δράσης σε τάξη του δημοτικού σχολείου με στόχο τη διερεύνηση των μαθητικών απόψεων των τυπικά αναπτυσσόμενων μαθητών για την έννοια της αναπηρίας. Ο σκοπός της έρευνας ήταν διττός: 1) να γνωρίσει ο δάσκαλος της τάξης τις προϋπάρχουσες γνώσεις των μαθητών του για την αναπηρία, καθώς και 2) να διοργανώσει σε επόμενο στάδιο εκπαιδευτικές δραστηριότητες για το υπό διαπραγμάτευση θέμα με στόχο την ευαισθητοποίησή τους.

Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Η έρευνα υλοποιήθηκε το σχολικό έτος 2015-2016 σε ένα τμήμα της Ε΄ δημοτικού ενός πολυθέσιου σχολείου της Πελοποννήσου. Συμμετείχαν 11 αγόρια και 3 κορίτσια ηλικίας κατά μέσο όρο 10 ετών. Η συλλογή των δεδομένων μέσω της συμπλήρωσης των φύλλων εργασίας πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της Ευέλικτης Ζώνης και διήρκεσε μία διδακτική ώρα. Αφορμή για την ενασχόληση της τάξης με το εν λόγω θέμα αποτέλεσε η Παγκόσμια Ημέρα Ατόμων με Αναπηρία (International Day of Persons with Disabilities), η οποία τιμάται κάθε χρόνο στις 3 Δεκεμβρίου. Η συγκεκριμένη ημέρα καθιερώθηκε το 1992 με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ και αποσκοπεί στην εστίαση του ενδιαφέροντος των κυβερνήσεων και της κοινωνίας στα δικαιώματα και δυνατότητες των ατόμων με αναπηρία. Της συμπλήρωσης των φύλλων εργασίας προηγήθηκε συζήτηση με τη μορφή ιδεοθύελλας (brainstorming) στην ολομέλεια της τάξης σχετικά με την αναπηρία και τα ανάπηρα άτομα. Η ιδεοθύελλα είχε ως στόχο την κινητοποίηση των μαθητών προκειμένου να εκφραστούν για ένα νέο θέμα (Μακρίδου-Μπούσιου, 2005). Στη συνέχεια, οι μαθητές συμπλήρωσαν εργαζόμενοι ατομικά το φύλλο εργασίας-ερωτηματολόγιο. Η μοναδική οδηγία του εκπαιδευτικού ήταν να εκφράσουν ελεύθερα τις σκέψεις τους.

Το φύλλο εργασίας περιελάμβανε 5 ερωτήσεις, 4 ανοιχτής απάντησης και 1 κλειστού τύπου (τύπου επιλογής μεταξύ του ναι-όχι). Οι ερωτήσεις ήταν: (1) Τι σημαίνει για εσένα η λέξη «αναπηρία»; Πώς την καταλαβαίνεις; (2) Ποια είναι κατά τη γνώμη σου τα χαρακτηριστικά εντός ατόμου με αναπηρία; (3) Έχεις γνωρίσει κάποιο άτομο με αναπηρία; (ερώτηση κλειστού τύπου) (4) Ποιες είναι κατά τη γνώμη σου οι ανάγκες ενός ατόμου με αναπηρία; Διαφέρουν από των υπόλοιπων ατόμων; (5) Θα έκανες παρέα με κάποιο άτομο με αναπηρία; Αν ναι, γράψε γιατί. Αν όχι, γράψε γιατί.

Η ανάλυση των απαντήσεων ανοιχτού τύπου των μαθητών έγινε με το μοντέλο ανάλυσης ποσοτικών δεδομένων των Miles & Huberman (1994). Περιλαμβάνει τα

στάδια ανάλυσης των δεδομένων σε κατηγορίες, παρουσίασης τους υπό τη μορφή πινάκων και εξαγωγής συμπερασμάτων.

Παρουσίαση μαθητικών απαντήσεων

Οι απαντήσεις των μαθητών παρουσιάζονται συγκεντρωτικά στον παρακάτω πίνακα. Περιλαμβάνει τις απαντήσεις σε κάθε ερώτηση του φύλλου εργασίας, το περιεχόμενο των οποίων σχηματίζει μία ξεχωριστή κατηγορία: «νοηματοδότηση όρου», «χαρακτηριστικά», «ανάγκες» και «παρέα». Η γνωριμία με άτομα με αναπηρία (3η ερώτηση) περιλαμβάνεται σε παρένθεση στην πρώτη στήλη. Παρατίθενται ακριβή αποσπάσματα των γραπτών απαντήσεων των μαθητών, τα οποία σε πολλές περιπτώσεις έχουν συντομηθεί χάριν συντομίας χωρίς όμως να αλλοιώνεται το νόημα. Σε ορισμένα ενδεικτικά σημεία διατηρείται η ορθογραφία των μαθητών.

Μαθητής/ ερωτήσεις	Νοηματοδότηση όρου	Χαρακτηριστικά	Ανάγκες	Παρέα
1 αγόρι (γνωρίζει αμεί)	δεν μπορεί να κουνήσει κάποιο μέρος σώματος	λίγο κοντός, όχι πολύ παχύς, συνήθως καλός άνθρωπος	περισσότερες, θέλουν πολύ προστασία, αγάπη, φροντίδα	ναι, θα μαθαίναμε ο ένας στον άλλο καινούργια πράγματα
2 αγόρι (δε γνωρίζει)	δεν μπορεί να περπατήσει	να μη μπορεί να περπατήσει, να πάει στο μπάνιο	να είναι για όλη του τη ζωή σε ένα καροτσάκι	ναι γιατί αυτός ο άνθρωπος δεν έχει συντροφιά από κανέναν
3 αγόρι (γνωρίζει)	έχει σπάσει σπονδυλική στήλη	είναι ψηλός, λίγο χοντρούλης	να τον βοηθάμε παρά να τον κοροϊδεύουμε	ναι, θα γελάγαμε θα παίζαμε και θα χαιρόμασταν
4 κορίτσι (γνωρίζει)	δεν μπορούν να κουνήσουν χέρια ή πόδια κ.ά.	μπορεί να κάθεται σε αναπηρικό καροτσάκι, να είναι στεναχωρημένος, μπορεί να είναι εξωτερικά σαν όλους τους ανθρώπους εκτός που κάθονται σε αναπηρικό καροτσάκι αλλά εσωτερικά μπορεί να έχουν κάποιο πρόβλημα	περισσότερες γιατί χρειάζονται περισσότερη βοήθεια λόγω της αναπηρίας τους, δε διαφέρουν καθόλου από τους άλλους σε κάτι άλλο, έχουν τα ίδια δικαιώματα	ναι γιατί δε διαφέρουν σε τίποτα από εμάς εκτός από τις αναπηρίες τους και επίσης μπορεί να νιώθουν μοναξιά και όταν εγώ έχω κάτι δεν θα με κοροϊδέψει ή κάτι τέτοιο θα με καταλάβει γιατί ξέρει πως είναι
5 αγόρι (γνωρίζει)	δεν μπορώ να κουνήσω τα χέρια ούτε τα πόδια μου, ας πούμε ότι πέφτω από τη σκάλα και σπάω τη σπονδυλική μου στήλη ή γεννιέμαι με αυτό το πρόβλημα	μερικές φορές είναι ψηλοί ή κοντοί, χοντροί ή λεπτοί και συνήθως καλοί ή κακοί άνθρωποι ή παιδιά	έχουν διαφορετικές, πολλές φορές χρειάζονται βοήθεια για την καθημερινότητά τους και έχουν ανάγκη να έχουν κάποιον δίπλα τους	ναι γιατί όλοι είμαστε άνθρωποι και δεν είναι σωστό να ξεχωρίζουμε κάποιον διαφορετικό από εμάς
6 κορίτσι (γνωρίζει)	ένας άνθρωπος με ειδικές ανάγκες, του λείπουν χέρια, πόδια, χρειάζεται περισσότερη φροντίδα και να τον προσέχεις παραπάνω από τα άλλα τα παιδιά	ότι είναι με αναπηρικό, του λείπει χέρι, πόδι και μπορεί να του έχει σπάσει κάποιο άλλο μέρος του σώματός του	θέλει περισσότερη φροντίδα από τα άλλα παιδιά και πρέπει να τα προσέχεις και να τους δίνεις περισσότερη σημασία	ναι γιατί στεναχωριέται για φροντίδα και προστασία επειδή η ζωή τους δεν είναι εύκολη και δεν μπορούν να πάνε μόνοι στο σπίτι και δεν μπορεί να κάνει δουλειές
7 αγόρι	ένας άνθρωπος ή ένα	δεν έχει το ίδιο ύψος	διαφέρουν αρκετά	ναι γιατί θα

(δε γνωρίζει)	παιδί έχει περισσότερες ανάγκες από τα άλλα άτομα που δεν έχουν αναπηρία	για το λόγο πως έχει πρόβλημα με τα πόδια	και είναι αρκετές, μια από αυτές είναι να το βοηθούν	μπορούσε να κάνει άλλα πράγματα που δεν θα μπορούσαν να κάνουν άλλα άτομα
8 αγόρι (γνωρίζει)	να είναι κάποιος άνθρωπος με κινητικό πρόβλημα, έχει πρόβλημα στα χέρια του, στα πόδια του και τις περισσότερες φορές έχει αναπηρικό καροτσάκι	έχει κάποιο πρόβλημα με τα χέρια του ή τα πόδια του και γίνεται δύσκολη η κίνησή του	δε διαφέρουν από των υπόλοιπων ατόμων απλά πρέπει να προσφέρονται περισσότερο	να γιατί δεν είναι αόρατοι σαν να μην υπάρχουν, είναι άτομα σαν κι εμάς και πρέπει να κάνουμε παρέα με αυτά και να τα φροντίζουμε
9 αγόρι (δε γνωρίζει)	δεν έχει χέρια, δεν έχει πόδια και είναι σε καροτσάκι	δεν έχει χέρια, δεν έχει πόδια, να έχει χτυπήσει την σπονδυλική στήλη	διαφέρουν γιατί χρειάζεται μια ράμπα για να ανέβει το πεζοδρόμιο	να γιατί και αυτοί χρειάζονται παρέα από κάποιο άλλο άτομο και για να μπορούν να παίζουν
10 αγόρι (γνωρίζει)	δεν μπορεί να γράψει, να περπατήσει κ.λ.	κοντός, λυπημένος, κουρασμένος	είναι περισσότερες γιατί δεν μπορεί να περπατήσει, να γράψει κ.ά.	να για να του δώσω παρέα, αγάπη, φιλία, συντροφιά, να του πω τα μυστικά μου και αυτός τα δικά του
11 αγόρι (γνωρίζει)	δεν έχει χέρια, πόδια και πχ ένας άνθρωπος που δεν έχει πόδια έχει ένα αναπηρικό καροτσάκι	μπορεί να μην έχει χέρια και πόδια ή δεν μπορούν να τα κουνήσουν	λίγο περισσότερες ανάγκες, πρέπει να φτιαχτούν πεζοδρόμια με ράμπες, να κλείσουν τις λακκούβες και να φτιαχτούν ακόμη και πάρκιν για τους ανάπηρους	να γιατί δεν διαφέρουν από εμάς και πρέπει να τους παρέχουμε πιο πολλή φροντίδα και να μην κάνουμε ότι είναι αόρατοι
12 αγόρι (γνωρίζει)	κάποιος έχει κάποια αναπηρικά προβλήματα όπως: δεν έχει χέρια, πόδια και χρειάζεται αναπηρικό καροτσάκι για να κινηθεί	δεν έχει πόδια, χέρια ή και κάποια άλλα μέρη του σώματος	είναι να πηγαίνει στα νοσοκομεία για να γίνει πιο καλά γιατί κάποια στιγμή μπορεί να κινηθεί, από των υπόλοιπων ανθρώπων δεν είναι ίδιες	να γιατί θα του πρόσφερα συντροφιά, θα τον βοήθαγα να πάω να του πάρω κάποια πράγματα
13 αγόρι (γνωρίζει)	κάποιος με πολλά προβλήματα ή δεν μπορεί να περπατήσει δηλαδή είναι σε αναπηρικό καροτσάκι	δεν έχει χέρια, πόδια	έχει λίγες περισσότερες ανάγκες γιατί δεν μπορεί να κουνήσει και πρέπει να προσφέρουμε φροντίδα	να για να του παρέχω συντροφιά, φροντίδα και δεν πρέπει να τους αγνοούμε και πρέπει να τους αγαπάμε
14 κορίτσι (γνωρίζει)	κάποιος έχει κινητικά και σωματικά προβλήματα, δεν έχει πόδια, χέρια αλλά και πιο σοβαρές αρρώστιες όπως αφτισμός δηλαδή μια αρρώστια στο κεφάλι	είναι (ενν. ίδια) όπως τους ανθρώπους που δεν έχουν κάποιο πρόβλημα, δε σημαίνει αν κάποιος έχει κάποια αναπηρία ότι δεν είναι έξυπνος, μπορεί να είναι πιο έξυπνος	θέλει περισσότερη φροντίδα αλλά και άλλα πράγματα όπως ας πούμε κάποιος που δεν μπορεί να περπατήσει πρέπει να τον βοηθάμε δηλαδή να του προσφέρουμε λίγο νερό κ.ά.	να γιατί αυτά τα άτομα θέλουν φροντίδα, στήριξη αλλά και άλλα πράγματα, αλλά μπορεί να κάνουν πράγματα που δεν μπορούμε να κάνουμε

Συγκεντρωτικός πίνακας μαθητικών απαντήσεων στο φύλλο εργασίας

Από την ανάλυση του παραπάνω πίνακα προκύπτει πως οι μαθητές της Ε΄ τάξης έχουν στο σύνολό τους συνδέσει την έννοια της αναπηρίας με τη σωματική βλάβη. Πιο συγκεκριμένα, νοσηματοδοτούν το ανάπηρο άτομο ως εκείνο το οποίο έχει απολέσει κάποιο μέλος του σώματός του (6/14) ή κινείται με αναπηρικό καροτσάκι (6/14). Μόνο μία μαθήτρια αναφέρθηκε σε άλλες μορφές αναπηρίας εκτός της σωματικής, ορίζοντας τον αυτισμό ως «*σοβαρή αρρώστια στο κεφάλι*», τον οποίο αξιολόγησε ως πιο σοβαρή αναπηρία συγκριτικά με τις σωματικές. Αναφορικά με τα χαρακτηριστικά των ατόμων με αναπηρίες, οι περισσότερες μαθητικές απαντήσεις περικλείουν αρνητικούς χαρακτηρισμούς ως προς: (1) τη σωματική τους διάπλαση: «*λίγο κοντός*», «*λίγο χοντρούλης*», «*κοντοί... χοντροί*», «*δεν έχει το ίδιο ύψος...*», «*μπορεί να μην έχει χέρια και πόδια ή δεν μπορούν να τα κοινήσουν*», αλλά και ως προς γενικότερα χαρακτηριστικά για: (2) τη διάθεσή τους: «*είναι στεναχωρημένοι*», «*λυπημένος, κουρασμένος*», (3) τον χαρακτήρα τους: «*καλοί ή κακοί άνθρωποι*», ή (4) την κινητική τους ικανότητα: «*να μη μπορεί να περπατήσει*», «*μπορεί να κάθεται σε αναπηρικό καροτσάκι*», «*...γίνεται δύσκολη η κίνησή του*». Αν και θετικές αναφορές δεν απουσιάζουν, είναι σαφώς λιγότερες: «*συνήθως καλός άνθρωπος*», «*μπορεί να είναι εξωτερικά σαν όλους τους ανθρώπους*», «*ψηλοί... καλοί άνθρωποι*», «*...δε σημαίνει αν κάποιος έχει κάποια αναπηρία ότι δεν είναι έξυπνος, μπορεί να είναι πιο έξυπνος*».

Οι περισσότεροι μαθητές (11/15) δήλωσαν πως γνωρίζουν άτομα με αναπηρίες στο ευρύτερο κοινωνικό τους περιβάλλον, προφανώς αναφερόμενοι στην πλειοψηφία τους σε άτομα με σωματικού τύπου αναπηρίες. Αρνητική απάντηση έδωσαν 3 μαθητές. Ως προς τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία, η μεγάλη πλειοψηφία των μαθητών (13/14) υποστήριξε πως διαφέρουν από των ατόμων χωρίς αναπηρία, καθώς είναι περισσότερες. Οι μαθητικές απαντήσεις κάνουν λόγο τόσο για πρακτικού-υλικού τύπου ανάγκες που σχετίζονται με την καθημερινότητά τους: «*πολλές φορές χρειάζονται βοήθεια για την καθημερινότητά τους και έχουν ανάγκη να έχουν κάποιον δίπλα τους*», «*πρέπει να φτιαχτούν πεζοδρόμια με ράμπες, να κλείσουν τις λακκούβες και να φτιαχτούν ακόμη και πάρκιν για τους ανάπηρους*» όσο και ανάγκες συναισθηματικού τύπου: «*θέλουν πολύ προσοχή, αγάπη, φροντίδα*», «*θέλει περισσότερη φροντίδα από τα άλλα παιδιά και πρέπει να τα προσέχεις και να τους δίνεις περισσότερη σημασία*», «*περισσότερη φροντίδα αλλά και άλλα πράγματα όπως ας πούμε κάποιος που δεν μπορεί να περπατήσει πρέπει να τον βοηθάμε δηλαδή να του προσφέρουμε λίγο νερό κ.ά.*». Ένας μαθητής δήλωσε πως δε διαφέρουν από των άλλων ανθρώπων, αλλά η απάντησή του αφήνει να εννοηθεί πως πρέπει να τους παρέχεται περισσότερη φροντίδα: «*δε διαφέρουν από των υπόλοιπων ατόμων απλά πρέπει να προσφέρονται περισσότερα...*». Ενδιαφέρον παρουσιάζει η τοποθέτηση μιας μαθήτριας στο συγκεκριμένο ερώτημα, η οποία υποστήριξε πως παρά τη βοήθεια που χρειάζονται από άλλα άτομα, δε διαφέρουν σε κάποιο άλλο σημείο από αυτά, καθώς έχουν ίδια δικαιώματα με τα άτομα χωρίς αναπηρίες: «*χρειάζονται περισσότερη βοήθεια λόγω της αναπηρίας τους, δε διαφέρουν καθόλου από τους άλλους σε κάτι άλλο, έχουν τα ίδια δικαιώματα*».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις των μαθητών στο τελευταίο ερώτημα του φύλλου εργασίας που αφορούσε την αιτιολογημένη απάντησή τους στο αν θα έκαναν παρέα με κάποιο άτομο με αναπηρία. Στο σύνολό τους (14/14) απάντησαν θετικά και αιτιολόγησαν τις απαντήσεις τους με ποικίλους τρόπους. Από αυτούς, 3 μαθητές αναφέρθηκαν σε λόγους που δε σχετίζονται με την αναπηρία, αλλά είναι γενικότεροι και θα μπορούσαν να αφορούν άτομα χωρίς αναπηρία: «θα μαθαίναμε ο ένας στον άλλο καινούργια πράγματα», «θα γελάγαμε θα παίζαμε και θα χαιρόμασταν», «για να του δώσω παρέα, αγάπη, φιλία, συντροφιά, να του πω τα μυστικά μου και αυτός τα δικά του». Άλλοι 8 αναφέρθηκαν σε λόγους που σχετίζονται με την αναπηρία και αφορούν συναισθήματα αλληλεγγύης και «φιλόανθρωπης αγάπης» (Τζουριάδου & Μπάρμπας, 2001: 51) των μαθητών προς τα ανάπηρα άτομα: «ναι γιατί αυτός ο άνθρωπος δεν έχει συντροφιά από κανέναν», «...όλοι είμαστε άνθρωποι και δεν είναι σωστό να ξεχωρίζουμε κάποιον διαφορετικό από εμάς», «γιατί στεναχωριέται...», «...δεν είναι αόρατοι σαν να μην υπάρχουν, είναι άτομα σαν κι εμάς και πρέπει να κάνουμε παρέα με αυτά και να τα φροντίζουμε», «και αυτοί χρειάζονται παρέα από κάποιο άλλο άτομο και για να μπορούν να παίζουν», «να μην κάνουμε ότι είναι αόρατοι», «θα τον βοήθαγα να πάω να του πάρω κάποια πράγματα», «δεν πρέπει να τους αγνοούμε και πρέπει να τους αγαπάμε». Τέλος, 3 άλλοι επικεντρώθηκαν στην αναπηρία με θετικό τρόπο, εστιάζοντας στη μοναδικότητα των ατόμων αυτών: «όταν εγώ έχω κάτι δεν θα με κοροϊδέψει ή κάτι τέτοιο θα με καταλάβει γιατί ξέρει πως είναι», «θα μπορούσε να κάνει άλλα πράγματα που δεν θα μπορούσαν να κάνουν άλλα άτομα», «μπορεί να κάνουν πράγματα που δεν μπορούμε να κάνουμε».

Συμπεράσματα-συζήτηση

Η ανάλυση των μαθητικών απαντήσεων οδηγεί στην εξαγωγή ορισμένων συμπερασμάτων, τα οποία, ωστόσο, δεν είναι γενικεύσιμα λόγω του περιορισμένου δείγματος των μαθητών που συμπλήρωσαν το φύλλο εργασίας-ερωτηματολόγιο. Αν και η έρευνα ήταν πιλοτική, ορισμένες διαπιστώσεις μπορούν να γενικευθούν λόγω της σχέσης τους με την ηλικία των μαθητών. Οι μαθητές της Ε΄ τάξης νοηματοδότησαν την αναπηρία ως μία κατάσταση μειονεξίας, την οποία σύνδεσαν με την απώλεια ή ακινησία ορισμένων μελών του σώματος. Η αναπηρία ταυτίζεται με τη σωματική βλάβη και περιγράφεται από πολλούς μαθητές ως «πρόβλημα» (7/14). Η σωματική διάσταση της αναπηρίας δείχνει να κυριαρχεί στις μαθητικές αντιλήψεις, καθώς τα εξωτερικά ατομικά χαρακτηριστικά παίζουν καταλυτικό ρόλο στην αναγνώριση ατόμων με αναπηρίες (Magiatti, Dockrell & Logotheti, 2002). Είναι χαρακτηριστικό ότι οι μισοί περίπου μαθητές (6/14) σύνδεσαν τη σωματική αναπηρία με τη χρήση αναπηρικού αμαξιδίου. Μία μαθήτρια αναφέρθηκε στον αυτισμό, που αποτελεί διανοητικού τύπου μορφή αναπηρίας, χωρίς εμφανή σωματικά χαρακτηριστικά. Η έλλειψη περισσότερων αναφορών σε αναπηρίες διανοητικού τύπου μπορεί να συνδεθεί με την ηλικία των μαθητών. Είναι φανερό πως η έννοια της αναπηρίας προσεγγίζεται από τους μαθητές στο πλαίσιο του ιατρικού-ατομικού μοντέλου για την αναπηρία. Οι απαντήσεις τους αντανακλούν τις αντιλήψεις του

ευρύτερου κοινωνικού τους περιβάλλοντος, αλλά και της ελληνικής κοινωνίας (Μαυροκεφαλίδου, 2008).

Σε κάθε περίπτωση, οι εμπειρίες και τα βιώματα των μαθητών φαίνεται να παίζουν σημαντικό ρόλο στις διαμορφωμένες αντιλήψεις τους, καθώς οι περισσότεροι γνωρίζουν άτομα με αναπηρίες σωματικού τύπου. Επίσης, στις αντιλήψεις των μαθητών τα χαρακτηριστικά της αναπηρίας συνδέονται άμεσα με τις ανάγκες των συγκεκριμένων ατόμων, οι οποίες διαφέρουν από των ατόμων δίχως αναπηρία. Είναι περισσότερες και σχετίζονται με την αδυναμία αυτοσυντήρησης και αυτόνομης διαβίωσης των ατόμων με αναπηρία, καθώς περιορίζουν τις δυνατότητες αυτονομής τους στο πλαίσιο της καθημερινότητάς τους. Σημαντική είναι η διαπίστωση συναισθημάτων αλληλεγγύης για τα άτομα με αναπηρία, καθώς και απουσία οποιασδήποτε αρνητικής απάντησης στο ενδεχόμενο σύναψης φιλικών σχέσεων μαζί τους. Η έρευνα έρχεται σε αντίθεση με παλαιότερη (Magiatti, Dockrell & Logotheti, 2002), στην οποία τυπικά αναπτυσσόμενοι μαθητές φάνηκαν απρόθυμοι να κάνουν παρέα με ανάπηρα άτομα. Σε αυτό το σημείο αναδεικνύεται η σημασία της βιωμένης εμπειρίας στη διαμόρφωση θετικών απόψεων από τους μαθητές, η οποία έχει διαπιστωθεί και σε άλλες έρευνες (Kalyva & Agaliotis, 2009· Ζαλίδου, 2013· Soulis et al., 2016).

Καταληκτικά, οι απόψεις των μαθητών για την αναπηρία αποτελούν πεδίο επικέντρωσης του εκπαιδευτικού ενδιαφέροντος, καθώς έχουν μεγάλο αντίκτυπο στις όποιες προσπάθειες για επιτυχή υλοποίηση ενταξιακών πολιτικών και πρακτικών στον χώρο του σχολείου. Οι επιπτώσεις της διερεύνησης των μαθητικών απόψεων για την εκπαιδευτική πρακτική είναι σημαντικές, αφού: (1) οι εκπαιδευτικοί μαθαίνουν τις απόψεις των μαθητών, (2) αναγνωρίζουν τους παράγοντες που επηρεάζουν τη διαμόρφωσή τους και (3) αποτελούν αφετηρία για τον σχεδιασμό και υλοποίηση κατάλληλων εκπαιδευτικών παρεμβάσεων αναφορικά με την ένταξη γενικότερα και την αναπηρία ειδικότερα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Βοζίκη Κ.-Θ. (2005). Αντιλήψεις μαθητών Δημοσίων Σχολείων της Αθήνας και της Βιέννης απέναντι στα άτομα με αναπηρία. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 10, 46-60.
- Ζαλίδου, Γ. (2013). *Αντιλήψεις μαθητών τυπικής ανάπτυξης του δημοτικού σχολείου για τις αναπηρίες* (Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία). Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Hogg, M. A., & Vaughan, G.M. (2010). *Κοινωνική Ψυχολογία* (σ. 84). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

- Kalyva, E. & Agaliotis, I. (2009). Can contact affect Greek children's understanding of and attitudes towards peers with physical disabilities? *European Journal of Special Needs Education*, 24 (2), 213-220.
- Λουάρη, Μ. (2016). Απόψεις και συναισθήματα τυπικών μαθητών για την ένταξη μαθητή με αναπηρία. Στο Γ. Παπαδάτος, Σ. Πολυχρονοπούλου & Α. Μπαστέα (Επιμ.), *5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 19-21 Ιουνίου 2016 (σσ. 764-776). Αθήνα.
- Magiatti, I., Dockrell, J. E., & Logotheti A.-E. (2002). Young children's understanding of disabilities: the influence of development, context and cognition. *Applied Developmental Psychology*, 23, 409-430.
- Μακρίδου-Μπούσιου, Δ. (2005). *Θέματα μάθησης και διδακτικής* (σσ. 295-297). Β' έκδοση. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.
- Μαυροκεφαλίδου, Ε. (2008) *Οι απόψεις των μαθητών της Στ' τάξης του γενικού δημοτικού σχολείου για τους μαθητές του συστεγαζόμενου σχολείου ειδικής αγωγής* (Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis* (2nd edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (σ. 211). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπίκος, Κ. Γ. (2004). *Αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στη σχολική τάξη* (σσ. 69-78). Γ' έκδοση. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Soulis, S. G., Georgiou, A., Dimoula, K., & Rapti, D. (2016). Surveying inclusion in Greece: empirical research in 2683 primary school students. *International Journal of Inclusive Education*, DOI: 10.1080/13603116.2015.1111447.
- Τζουριάδου, Μ. & Μπάρμπας, Γ. (2001). Παιδιά με ειδικές ανάγκες στην προσχολική αγωγή: οι απόψεις των νηπιαγωγών. Στο Μ. Τζουριάδου (Επιμ.) *Πρώιμη Παρέμβαση. Σύγχρονες τάσεις και προοπτικές* (σελ. 35-68). Θεσσαλονίκη: Προμηθεύς.